

Oorlogsdocumentatie '40-'45. Jaarboek van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie 1989 (Zutphen: De Walburg Pers, 1989, 253 blz., f39,50, ISBN 90 6011 663 1).

Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (tegenwoordig lelijk afgekort als RIOD; waarom niet het vroeger gebruikelijke RvO?) gaf in de eerste jaren van zijn bestaan een tijdschrift uit. Later verscheen éénmaal een deel *Studies over Nederland in oorlogstijd* ('s-Gravenhage, 1972). Onlangs werd de serie 'Cahiers over Nederland en de tweede wereldoorlog' na zeven delen gestaakt. Thans probeert men het weer met een periodiek, een jaarboek, om het vele dat er in en om het RvO gebeurt aan onderzoek aan een breed publiek, dat wel over een zekere scholing moet beschikken, te presenteren. Het jaarboek werkt met een duidelijke en mijns inziens aantrekkelijke formule. Naast een aantal artikelen, waarvan steeds één de bewerking zal zijn van een recente scriptie, zijn vaste rubrieken gecreëerd. Heel aantrekkelijk onder die rubrieken is 'het foto-essay', ditmaal een fotoserie van Musserts bezoek aan Dachau met een inleiding van R. Kok, hoofd van het beeldarchief van het RvO. Heel informatief is 'het recensie-artikel' van de bibliothecaris van het RvO, D. van Galen Last. Ditmaal bestrijkt zijn heldere overzicht de periode 1982-1989. Het accent ligt op de internationale produktie van boeken over de tweede wereldoorlog en het nationaal-socialistische Duitsland. Een interview van N. K. C. A. in 't Veld met H. Mommsen over de *Historikerstreit* sluit hier goed bij aan, al gaat het in feite in het jaarboek eraan vooraf. In de rubriek 'het archief' bespreekt E. L. M. Somers, archivaris van het RvO, het NSB-archief, althans wat daar van over is — en dat is nog heel wat. A. H. Paape neemt 'de stand van zaken' voor zijn rekening, een soort jaarverslag met een aanloop en een beschouwing over de huidige situatie van het RvO, afgesloten met publikaties vanwege het instituut en publikaties, lezingen en 'externe functies' van de medewerkers. Een inventarisatie van lopend onderzoek waaraan het RvO meewerkt (dissertaties, scripties en ander wetenschappelijk onderzoek) van R. Kruis en H. de Vries vormt een goede aanvulling hierop.

Van de artikelen vormt J. Houwink ten Cates "Het jongere deel'. Demografische en sociale kenmerken van het jodendom in Nederland tijdens de vervolging' het *pièce de resistance*. In een zorgvuldig gedocumenteerd en voorzichtig analyserend betoog komt hij tot de conclusie dat voor de stelling, dat vooral het joodse proletariaat het slachtoffer is geworden van de deportatie (mede als gevolg van het beleid van de Joodse Raad) geen cijfermatige grondslag in het beschikbare materiaal is te vinden. Achteraf kan slechts worden vastgesteld dat de 20 tot 40 à 50 jarigen onder de slachtoffers iets ondervertegenwoordigd waren. Dat klopt dan met een van de doeleinden van de Joodse Raad om juist ook jongeren te proberen te beschermen. Of er een oorzakelijk verband is blijft onzeker. Wel is met overtuiging een verband tussen onderduiken (onder hen die dat deden was genoemde leeftijdscategorie oververtegenwoordigd) en overleven van de oorlog aan te wijzen. De bewerkte scriptie is die van Connie Kristel over de repatriëring van Nederlandse overlevenden uit de concentratiekampen. Nederland presteerde in de hulpverlening vergelijkenderwijze niet sterk. Dit blijkt in belangrijke mate terug te voeren op de hardnekkigheid waarmee Nederland probeerde vast te houden aan civiele uitvoering van de hulp in plaats van militaire en op de weigering om joden als een aparte categorie te erkennen, omdat men niet wilde discrimineren; boeiende problematiek. Interessant is ook C. H. Wiedijks reconstructie op basis van diverse bronnen van Koos Vorrinks Apollohalrede van 27 april 1946. Vorrink verweerde zich in die rede tegen aanvallen op zijn persoon in verband met contact met Arnold Meijer in het begin van de bezettingstijd. Een fraai staaltje bronnenwerk. Tenslotte worden twee oudere teksten afgedrukt. Een nuttig overzicht van C. J. F. Stuldreher van de activiteiten onder auspiciën van het Rode Kruis inzake de opsporing van gedeporteerde joden en vaststelling van

hun precieze lot. En het boeiende verslag van L. de Jong van zijn bezoek in 1952 aan de echtgenote van Seyss-Inquart in Salzburg.

Alles tezamen een hoogwaardige en boeiende start. Indien de redactie er in slaagt dit niveau te handhaven dan zal de serie jaarboeken een zeer eervolle plaats gaan innemen in de niet aflatende stroom publikaties over de tweede wereldoorlog.

J. C. H. Blom

L. van Roy, *Het taboe van de kollaboratie* (Kapellen: De Nederlandse Boekhandel/Pelckmans, 1987, 223 blz., f39,90, ISBN 90 289 1271 1).

Wie zijn wij, die het oorlogsgebeuren gelukkig nooit meemaakten, om vanuit onze knusse studeerkamer een oordeel te vellen over het fenomeen collaboratie? Voor een duidelijke en geobjectiverende visie is de tijd overigens nog niet rijp. De informatie hieromtrent, die in stromen op ons af komt, is veelal erg gekleurd, geschreven in een polemische sfeer. Ook het werk van Louis van Roy stemde ons wat huiverig, omdat het gedeeltelijk was bedoeld als een antwoord op de tv-uitzendingen 'De Nieuwe Orde' en 'De Collaboratie'. Het kwam er dus op aan om te proberen behoedzaam door de passionele franjes heen door te dringen tot de kern van het betoog: de auteur wilde een aantal vooroordelen opruimen waarmee de politieke collaboratie nog steeds is beladen; het waren niet allemaal verraders of verfoeilijke nazi's. In een warm geschreven pleidooi leidt Van Roy de lezer binnen in de waarden waarin zijn generatie heeft geloofd, die velen — ook in de collaboratie — hebben beziel. Via de complexiteit van het tijdsgebeuren zoekt hij naar begrip en rechtvaardiging voor hen die uiteindelijk de 'verliezers' werden. Op de ultieme vraag hoe zoveel goedenmensen zich op een groteske manier door nazi-Duitsland hebben laten misleiden krijgt de lezer echter geen bevredigend antwoord.

M. Nuyttens

J. Boas, *Boulevard des misères, het verhaal van doorgangskamp Westerbork* (Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar, 1988, 204 blz., f34,50, ISBN 90 236 5695 4); S. en J. Citroen, *Duet pathétique, belevenissen van een joods gezin in oorlogstijd 1940-1945* (Utrecht: Veen, 1988, 260 blz., f34,90, ISBN 90 204 1849 1).

Wij weten veel over Westerbork, het voorbeeldig werkende *Judendurchgangslager* op de Drentse heide, gesticht in 1939 om joodse vluchtelingen uit Duitsland in onder te brengen.

Een heldere beschrijving werd door een van de 'bewoners' gegeven, de journalist Philip Mechanicus, wiens dagboek onder de naam *In depot* in 1964 verscheen. Er bestaat het dossier-Gemmeker, de Duitse commandant van Westerbork die in 1948-1949 terechtstond. En dan is er nog de zeventig minuten durende film over het kamp; een uniek document. In tegenstelling tot de Theresienstadt-film, waarin dat kamp als Potemkin-dorp wordt neergezet, laat de Westerbork-film ook het doel zien; de trein met goederenwagens die met joden gevuld wordt voor de reis *nach dem Osten*.

Jacob Boas gebruikt passende citaten uit het overgeleverde filmscript om de hoofdstukken uit zijn boek in te leiden en zijn opzet, het kampleven te beschrijven aan de hand van een achttal